

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК МЕРОС АСОСИДА МАЪНАВИЙ-ЭСТЕТИК ТАРБИЯЛАШ ЖАРАЁНИ

А.Қодирий номли Ж.Д.П.И ўқитувчиси У.И.Зокирова.

Аннотация: Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларни бадиий-эстетик мерос асосида маънавий-эстетик тарбиялаш жараёни ҳақида сўз юритилади. Бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш жараёни ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимида маънавий-эстетик дунёқарашнинг моҳиятлари асосида ёритилади.

Калит сўзлар: Узлуксиз таълим тизими, маънавий-эстетик тарбия, миллий-умуминсоний кадриятлар, маънавий-эстетик дунёқараш, маънавий-маърифий, маданий-тарихий, илмий-назарий.

Узлуксиз таълим тизимини ривожлантиришнинг янги стратегиясида таълим омили қайта кўриб чиқилмоқда, асосий эътибор маънавий-ахлоқий ва албатта, маънавий-эстетик тарбияга, шунингдек, ушбу таълимнинг ижодий-инновацион ёндашуви, тарбиянинг кадриятли-шахсий меъзонларига қаратилади. Шахсни тарбиялаш ва ривожлантиришда педагогика фани миллий-маъданий ҳамда умуминсоний кадриятларга асосланади. Кадрлар тайёрлашда бу жуда муҳим вазифага айланади. Шу билан бирга, давлат миллий-умуминсоний кадриятлар асосида кадрлар тайёрлаш ва ўқитишнинг кафолати бўлиб қолмоқда. Бу йўналишда фан муҳим роль ўйнайди. Узлуксиз таълим тизимининг барча жабҳаларида ўқув жараёнини методик таъминлаш босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Бироқ, маънавий тарбия соҳаси ҳозиргача фақат маънавий-ахлоқий омил билан чекланган. Шунга қарамай, миллий педагогикамизда маълум бир жонланиш кузатилмоқда.

Олий таълим муассасаларида педагогик фанларни ўқитишда бош масала - бу ўсиб келаётган ёш авлодни комил инсон қилиб тарбиялаш ҳамда уни ўз миллати, ўз халқи, ўз Ватанига муҳаббат, миллий ва умуминсоний кадриятларга садоқат, барча халқлар ўртасида қариндошлик ва биродарликни

мустаҳкамлаш, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, давлат рамзлари – байроқ, герб (муҳр), мадҳиясига, Республика Президентига ҳурмат, мамлакатнинг маънавий бойлиги, тили, тарихи, маданиятини, қадриятларини асраб-авайлаш, ўз ҳуқуқ ва бурчларини тўлиқ англаш, шахсий ҳалоллик, поклик, ростгўйлик, иймон-эътиқод, виждон, инсоф каби маънавий-эстетик мазмунидаги фазилатлар тўғрисидаги маълумотлар бевосита ва билвосита бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялашга хизмат қилади.

Олий таълим муассасалари ўқув режасидан ўрин олган педагогик фанлар мустақил республикада озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлида мамлакат тарихи, маданияти, иқтисоди, маънавияти, тарихий воқеаларнинг ворсийлиги ва қонунийлигини, моддий борлиқ ва ижтимоий ҳаётнинг назарий-амалий, фалсафий-дунёвий илдизларини талабаларга ўргантиш билан бирга:

-инсоният ва жамият ривожига умумбашарий, миллий-маънавий меъроснинг ўрни ва моддий ишлаб чиқаришнинг аҳамияти;

-Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумининг асосий тамойиллари, аҳолининг ҳуқуқлари, бурчлари ва эркинликлари қонун билан кафолатланиши ҳамда жамият ва шахс муносабатларининг диалектик мутаносиблиги;

-мустақиллик тафаккури маънавий-эстетик дунёқарашнинг ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, маданий-тарихий, илмий-назарий ва амалий жиҳатларини англаб етиш;

-шахснинг маънавий-эстетик ривожланиши ва жамият тараққиётида таълим-тарбиянинг устуворлиги, унинг дунёвийлик, инсонпарварлик ва демократик характер касб этиши; инсон ҳаётининг мақсади, мазмун-моҳияти, моддий борлиқ ва ижтимоий ҳаёт ўртасидаги боғлиқлик қонуниятларининг англаб етилиши;

-ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимида маънавий-эстетик дунёқарашнинг моҳияти, онг ва ўзини ўзи англаш тўғрисидаги таълимот,

гносеология, миллий ҳамда умуминсоний қадриятларнинг хусусиятларини идрок қилиш;

-миллий мустақиллик шароитида илмий, маънавий-эстетик тарбияланганликнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётда муҳим аҳамият касб этишининг тан олинганлиги, уни тақозо этувчи объектив шарт-шароитлар ва субъектив омиллар ҳамда уларнинг истиқлол ғояси, мустақилликни асраш ва ҳимоя қилишдаги аҳамиятини англаш;

-маънавий-эстетик дунёқарашнинг миллий, умуминсоний, тарихий, назарий ва амалий заминларнинг мустақилликни ривожлантиришдаги, шахс камолотини такомиллаштиришдаги аҳамияти ҳақидаги маълумотлар талабалар онгу-шуурига етказилади.

Бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш манбалари қуйидагилардир: Ш.М.Мирзиёевнинг маънавият, маънавий тарбияга оид асарлари ва нутқлари; ўзбек халқ оғзаки ижоди - дostonлар, афсоналар, эртаклар, ривоятлар ва маънавий-эстетик мазмунга эга бўлган мақоллар; Шарқ буюк мутафаккирларининг маънавият, маънавий тарбия ҳақидаги педагогик ғоялари; қарашлар: маънавият ва маорифий ишлар бўйича, шу жумладан, замонавий олимлар (маҳаллий ва хорижий олимлар)нинг маънавий-эстетик тарбия ишлари бўйича; шахс назарияси, педагогик назария, дидактика, ўқитиш усуллари бўйича; маълумотномалар, луғатлар, энциклопедиялар, ўзбек халқининг тарихий, маданий-бадиий мероси тарихшунослиги; ўзбек халқининг миллий-бадиий меросининг юксак намуналари: халқ оғзаки ижоди - фольклор асарлари (“Алпомиш”, “Гўрўғли” дostonлари, “Ёвуз қумлар”, “Қаҳрамон” эртаклари; мақол ва масаллар; адабий ёдгорликлар, юксак маънавий-эстетик мазмундаги шеърлар), Уйғониш даври (Бобур, Машраб, Увайсий); миниатюра - портрет, ландшафт, “меъморий”, мусиқий ва тематик, тасвирий - буюк рассом Камолиддин Беҳзоднинг асарлари намуналари (портретлари: “Шайбонийхон портрети”, “Амир Темур портрети”, “Малика портрети”, “Бобур портрети”; Низомийнинг “Искандарнома” даstonига расмлар) миллий-бадиий қадрият

сифатида Ўзбекистон ҳудудидаги меъморчилик ёдгорликлари (Самарқанд: Биби-Хоним масжиди, Гўри-Амир буюк Темурнинг мақбараси, меъморий ёдгорликлар мажмуаси). Регистон майдони - Улуғбек мадрасаси, Тилла-Кори, Шердор, Шоҳи-Зинда мемориал мажмуаси, Улуғбек расадхонаси (фотосуратлар, слайдлар); маънавий мавзуларга оид даврий нашрлар, бадиий мерос, унинг маънавий-эстетик тарбиядаги ўрни; ўзбек халқининг тарихий, маданий-бадиий мероси тўғрисидаги компьютер маълумотлари.

Маънавий-эстетик тарбиялаш жараёни бу жуда мураккаб динамик тизим бўлиб, унинг таркибий қисмлари турли хил бўлиб, улар ўз навбатида қуйи тизимларини англатади. Педагогик фанларни ўрганиш жараёнида бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш, унинг мақсади, вазифалари ва мазмуни, шунингдек, ривожланиш шартлари, таълим педагогикаси ва бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш меъзонлари ҳисобга олинган босқичлар орқали амалга оширилади.

Миллий-бадиий қадриятлар бўйича педагогик фанларни ўрганиш жараёнида бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялашнинг таркибий-мазмуний тизимига қуйидаги босқичма-босқичли мазмун киритилган:

I. Давлат таълим сиёсати матнида муаммонинг ижтимоий-маърифий аҳамиятини талабаларга тушунтириш. Шарқ буюк мутафаккирларининг фалсафий-педагогик ғоялари ва қарашлари, халқ педагогикаси ва таниқли замонавий олимларнинг услубий асарлари билан боғлиқ ҳолда бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялашнинг муҳимлигини англаш.

II. Талабаларнинг зарурий билимлар, тушунчалар, ғоялар, таассуротлар тизимига эга бўлиши, шу жумладан, талабанинг маънавий-эстетик тарбиялаш бўйича билимлари. Инсоннинг маънавий-эстетик фазилатлари, томонларини ва қобилиятларини, шу жумладан, касбий жиҳатдан муҳим жиҳатларини шакллантириш. Бўлажак ўқитувчиларни босқичма-босқич маънавий-эстетик тарбиялаш тизими, бу жараёнда педагогик технологиялар, усул ва техникалар билан таништириш.

III. Ўқувчиларни миллий маданий-бадий кадриятлар, шу жумладан, мактабдаги маънавий-маорифий ишларда маънавий-эстетик тарбиялашда бўлажак ўқитувчиларни педагогик ижод ва маҳорат билан таништириш.

IV. Лаборатория, амалий ва семинар машғулотида бўлажак ўқитувчиларнинг “маънавий-эстетик амалиёти”: интеллектуал-ижодий субъектив-шахсий характердаги, касбий-шахсий назарий-педагогик ва услубий мазмунидаги. Олинган маънавий-эстетик билимлари, кўникмалари, намоён бўладиган қобилиятлари, бўлажак ўқитувчилар шахсининг шаклланган маънавий-эстетик соҳасини фаоллаштиради.

V. Бўлажак ўқитувчиларнинг ижтимоийлашуви (касбий-шахсий) маълум бир жамиятдаги муайян фаолият (ижтимоий тажрибани тўплаш) орқали уларни маънавий-эстетик тарбиялаш натижалари ва жараёни сифатида.

Ушбу тизимнинг марказида қуйидаги таркибий қисмлар мавжуд: мотивациявий; элементар-концептуал (зарурий маънавий-эстетик тоифаларни ассимиляция қилиш); бадий-эстетик билимлар; касбий-информацион (маънавий-эстетик чегаралар доирасида); технологик-педагогик; касбий маънавий-эстетик фаолиятда педагогик санъат, ижодкорлик ва маҳорат; амалий маънавий-эстетик мазмун (шахсий-касбий); фаоллаштириш; ижтимоийлашув. Бўлажак ўқитувчилар учун маънавий-эстетик тарбиянинг барча-босқичларида талабалар шахсига йўналтирилган ёндашув ва уларнинг маънавий-эстетик кўриниши бўйича мустақил иш учун тавсиялар ва кўрсатмалар берилган. Ушбу жараёнда бўлажак ўқитувчиларда қуйидаги маънавий-эстетик фазилатларининг қандай шаклланиб, ривожланиб боришини кузатиш муҳимдир: эстетик, бадий кадриятларга ҳиссий ижобий муносабат; миллий бадий кадриятларни билиш; **қобилият**: уларнинг ҳиссий туйғулари, бадий-эстетик идроклари, тушуниш, англаш, уларга нисбатан муносабат; турли тадбирларда маънавий-эстетик уфқларни ижодий акс эттириш; **эҳтиёж**: гўзаллик, уни яратиш, шу жумладан, ўқитувчининг фаолияти (хулқ-атвори, алоқаси); маънавий-эстетик (бадий) билимларни

бойитишда;маънавий-эстетик кадриятлар дунёсига йўналтириш - миллий-бадий, улар билан танишиш;эстетик-ижодий ривожланиш (ҳиссий-эстетик, ҳиссий-ихтиёрий, интеллектуал-ижодий, эстетик-трансформацион, профессионал) – шахсий-касбий фаолият учун муҳим бўлиб, нафақат яхлит маънавий-эстетик тарбиялашни, балки касбий ривожланишни, юқори касбий-шахсий обрў-эътибори ва ижтимоий аҳамиятга эга.

Хулоса ўрнида педагогик фанларни ўрганиш жараёнида ўзбек халқининг бадий мероси бўйича бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш талабларини ишлаб чиқиш зарур:

маънавий-эстетик тарбиянинг юқори даражасига интилиш, маънавий-эстетик тарбияда аждодларимизнинг миллий, умуминсоний ва миллий ғурурга сабаб бўлган юксак бадий “абдий кадриятлари” дан фойдаланиш;

миллий ва жаҳон бадий маданиятига қўшган ҳиссасидан ғурурланиш;

ушбу кадриятлардан касбий-шахсий ривожлантириш учун маънавий-эстетик потенциални ошириш;

ўзбек халқи узоқ аждодларининг бадий маданиятига, ўз ва бошқа халқларнинг миллий-бадий кадриятларига қизиқиш уйғотиш;

ўзбек ва бошқа халқларнинг юксак маънавий-эстетик, эстетик-тарбиявий салоҳияти ва ёрқин миллий колоритни ўз ичига олган “абдий кадриятлар”ни билиш;

миллий санъат ҳазинасидан санъат асарларини ҳиссий-иродавий, эстетик-маънавий асосда таҳлилий (берилган алгоритмларга мувофиқ) идрок этиш; ўз ҳиссий-эстетик кадриятларини англаш, шунингдек, профессионал муносабатни аниқлаш;

шубҳасиз, олинган маънавий-эстетик эътиқодлар, мотивлар, ҳис-туйғулар, билимлар, тушунчалар, ғоялар, таассуротлар, фаол қобилият, маънавий-эстетик салоҳиятни аждодларимизнинг тарихий-маданий меросидан юқори даражадаги бадий “абдий кадриятлар”га “киритиш” - келажакдаги ўқув амалиётида турли хил вазифалар ва ишларни бажариш, маънавий-эстетик мазмундаги маърифий фаолиятга киритиш;

Ўзининг “маънавий-эстетик ютуқлари” бўйича ўзини танқидий баҳолаш, ўзининг маънавий-эстетик тарбиясини объектив баҳолаш (“Мен” тушунчаси контекстида касбий-шахсий нуқтаи назардан); маънавий-эстетик ўзини ўзи такомиллаштиришга бўлган қизиқиш ва эҳтиёж нафақат ўзбек бадиий мероси соҳасида, балки бошқа халқларда ҳам зарур;

шахсининг нафақат муҳим миллий маънавий-эстетик, балки умуминсоний фазилатларини шакллантириш;

маънавий-эстетик тарбиянинг касбий-шахсий концепцияси зарур.

Педагогик фанларни ўрганиш жараёнида бўлажак ўқитувчилар учун миллий-бадиий кадриятлар бўйича маънавий-эстетик тарбия муаммосини ҳал қилиш илмий асосланган педагогик асосларни талаб қилади. Педагогик фанлар дастурларининг мазмунини (модификацияланган ёндашув даражасида) кўриб чиқиш ва аниқлаш, шунингдек муаммони ҳал қилиш учун назарий-педагогик ва назарий-амалий асосларни ишлаб чиқиш керак.

Бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш педагогик фанларни ўрганиш жараёнида уларнинг дастурларини ўзгартириш учун (маълум бир муносабатда), тадқиқотнинг мақсади ва вазифаларига мувофиқ амалга оширилди. Бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш педагогик фанларни ўқитиш жараёнида замонавийлаштирилган дастурлар уларнинг концепция, мақсад ва вазифалари асосида амалга оширилди. Педагогик фанлар дастурларига бўлажак ўқитувчиларни маънавий-эстетик тарбиялаш бўйича қўшимчалар киритилиб, келгуси педагогик фаолиятида эришилажак маънавий-эстетик тарбия натижаларининг “интеграциялашуви”га эришилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – 72 б.
2. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. – Ташкент: Ўзбекистон, 1994. – 160 с.

3.Бобомуратова Э.Х. Духовное обновление общества и изменение общественной психологии молодежи Узбекистана: Автореф.дисс. ... докт.филос.наук. – Ташкент, 1997.

4.А.И. Эстетическая сущность искусства. – М.: Искусство, 1966.

5.ОБ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ. Мардонов ШУКРУЛЛО, доктор педагогических наук, профессор Чирчикского государственного педагогического института; Умида ЗАКИРОВА, соискатель Джизакского государственного педагогического института. Халқ таълими илмий- методик журнали. Тошкент-2021 2-сон. ISSN 2181-7839.

6. Bayturayeva, N. (2021). MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING IJODIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA AKMEOLOGIK YONDOSHUV. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (3). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3480>